

УДК 349.41

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.3.22>

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕКВІЗИЦІЇ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

Костяшкін І.О.,
*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри трудового, земельного
та господарського права
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова
ORCID: 0000-0002-8476-9583
e-mail: kostyshkin@meta.ua*

Навроцький В.А.,
*суддя Хмельницького міськрайонного
суду Хмельницької області,
аспірант кафедри трудового, земельного
та господарського права
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
ORCID: 0009-0003-3662-2303
e-mail: vladimir-nba@ukr.net*

Костяшкін І.О., Навроцький В.А. До питання правового забезпечення реквізиції земельної ділянки.

В статті підняті проблеми непорушності права власності на землю та можливі випадки примусового припинення права власності на земельну ділянку в умовах військового стану. Особлива увага приділена питанням реквізиції земельної ділянки як виняткової форми її відчуження для забезпечення потреб національної безпеки.

Необхідність реквізиції земельної ділянки в умовах військового стану, обумовлена потребою примусового відчуження такої ділянки з метою будівництва оборонних споруд, облаштування кордонів, усунення наслідків збройної агресії, попередження негативного впливу та інших заходів забезпечення національної безпеки. Реквізиція земельної ділянки в умовах воєнного стану розглядається, як важливий механізм забезпечення публічних інтересів, передбачає припинення права приватної власності, носить оплатний характер, проводиться в адміністративному порядку через рішення спеціального суб'єкта (військового командування), є підставою набуття права державної власності. За будь-яких умов реквізиція передбачає об'єктивний характер суспільної потреби, законодавчо визначені підстави та порядок відчуження земельної ділянки, відповідність відшкодування її реальній вартості.

Звертається увага на відсутність правового забезпечення реквізиції на рівні положень земельного законодавства. Зокрема, відзначається, що Земельний кодекс України не виділяє реквізицію, як серед підстав припинення права власності на земельну ділянку так і підстав набуття права державної власності.

За наслідками дослідження вноситься пропозиція з доповнення ч. 5 ст. 83 та ст. 140 Земельного кодексу України окремим пунктом «реквізиція земельної ділянки». Пропонується доповнити Земельний кодекс України нормами, які б регулювали безпосередньо порядок здійснення реквізиції земельної ділянки. Звернуто увагу на необхідності подальшого дослідження в напрямку правового забезпечення реквізиції як самостійної підстави припинення права власності на земельну ділянку в умовах воєнного стану.

Ключові слова: реквізиція, право власності, земельна ділянка, військовий стан.

Kostyashkin I.O., Navrotskyi V.A. Regarding the issue of legal support for land requisition.

The article addresses issues related to the inviolability of land ownership and possible cases of forced termination of land ownership rights under martial law. Particular attention is given to land requisition as an exceptional form of land alienation aimed at meeting national security needs.

The necessity of land requisition under martial law arises from the need to forcibly expropriate land plots for constructing defense facilities, fortifying borders, mitigating the consequences of armed aggression, preventing negative impacts, and implementing other measures ensuring national security. Land requisition under martial law is considered an essential mechanism for serving public interests. It involves terminating private ownership rights, is subject to compensation, is conducted administratively through decisions made by a special authority (military command), and serves as a legal basis for acquiring state ownership rights.

In all cases, land requisition must reflect an objectively defined public need, be grounded in legally established reasons and procedures for land expropriation, and ensure that compensation corresponds to the actual value of the land plot.

The article highlights the lack of legal regulation regarding land requisition in the current land legislation. In particular, it is noted that the Land Code of Ukraine does not explicitly classify land requisition as a ground for terminating land ownership rights or acquiring state ownership.

Based on the study's findings, a proposal is made to amend Part 5 of Article 83 and Article 140 of the Land Code of Ukraine by introducing a separate clause titled «Land Requisition.» Additionally, it is proposed to supplement the Land Code of Ukraine with specific provisions regulating the procedure for land requisition. The need for further research on legal regulation of land requisition as an independent basis for terminating land ownership rights under martial law is also emphasized.

Key words: requisition, ownership, land plot, martial law.

Постановка проблеми. Право власності на землю гарантовано відповідно ст. 14 Конституції України [1], що є передумовою формування надійного правового механізму його набуття, здійснення та захисту. Непорушність права приватної власності на земельну ділянку є запорукою сталого використання земельних ресурсів та гарантією відповідного суб'єктивного права. Відповідно ст. 41 Конституції України право приватної власності є непорушним і ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності.

Водночас гарантуючи право приватної власності на землю завжди маємо враховувати важливе суспільне значення землі, що обумовлює необхідність її використання для забезпечення суспільних інтересів. Крім того, в умовах воєнного стану, що обумовлений російською агресією конституційні права громадян можуть бути обмежені. Відтак Конституція України, передбачає можливість примусового відчуження об'єктів права приватної власності, яке може бути застосоване, лише як виняток, з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. При цьому в умовах воєнного чи надзвичайного стану примусове відчуження об'єктів права приватної власності допускається з наступним повним відшкодуванням їх вартості. Таке примусове оплатне відчуження майна, земельної ділянки, у випадках визначених законом, державою у приватного власника у доктрині розглядається як реквізиція [2, с. 172]. Метою застосування відчуження майна, зокрема, земельної ділянки є усунення наслідків, які настали у зв'язку з надзвичайними обставинами, або запобігання їх настанню, та є надзвичайно важливим в умовах сьогодення. Однак, правове забезпечення реквізиції земельної ділянки на рівні спеціального земельного законодавства фактично відсутнє, що визначає актуальність запропонованого дослідження.

Стан опрацювання проблематики. У науці земельного права України такі вчені, як В.І. Андрейцев, А.П. Гетьман, В.В. Носік, М.В. Шульга, П.Ф. Кулинич, А.М. Мірошніченко, І.І. Каракаш, В.І. Федорович та інші, досліджуючи проблеми здійснення прав на землю, зазначали об'єктивну потребу у розкритті юридичної природи гарантування відповідного права та можливі випадки його припинення. Питання реквізиції земельної ділянки розглядалось в рамках дисертаційного дослідження Наконечного А.Б. щодо примусового відчуження земельних ділянок за законодавством України [3]. Однак спеціального комплексного дослідження припинення права власності на земельну ділянку через реквізицію в сучасних умовах в доктрині земельного права не здійснювалось. Натомість представники цивільно-правової доктрини стверджують, що незважаючи на відсутність прямої вказівки у Земельному кодексі України (надалі ЗК України), реквізиція є однією

з підстав примусового припинення права власності на земельні ділянки [2, с. 169]. За таких умов дослідження права власності на землю у контексті забезпечення балансу суспільних і приватних інтересів зумовлює до необхідності розкриття юридичної сутності механізму реквізиції земельної ділянки відповідно до ст. 41 Конституції України.

Мета дослідження. Відтак, метою, пропонованої статті є аналіз стану законодавчого забезпечення реквізиції земельної ділянки та внесення пропозицій щодо вдосконалення правового механізму реквізиції земельної ділянки в умовах військового стану.

Виклад основного матеріалу. Питання реквізиції земельної ділянки особливо актуалізується в сучасних умовах російської агресії. 24 лютого 2022 року в Україні, згідно Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [4], (затверджений Законом України № 2102-IX, 24 лютого 2022 року), введено воєнний стан, що, у свою чергу, зумовило низку обмежень конституційних прав громадян. Необхідність реквізиції земельної ділянки в умовах військового стану, обумовлена потребою примусового відчуження такої ділянки з метою будівництва оборонних споруд, облаштування кордонів та інших заходів забезпечення національної безпеки. Запровадження таких заходів безперечно повинно відповідати як міжнародним нормам, так і положенням національного законодавства.

Відсутність належного законодавчого забезпечення у відповідній сфері зумовлює до життя появу сумнівних законопроектів щодо примусового відчуження земельних ділянок за рішенням обласної державної адміністрації протягом дії правового режиму воєнного стану в Україні; відшкодування за рахунок коштів державного бюджету вартості нерухомого майна, що відчужується, та збитків, завданих таким примусовим відчуженням; встановлення заборони на оскарження до суду рішень державної адміністрації про примусове відчуження земельної ділянки, іншого об'єкта нерухомості [5].

У п. 35 рішення Європейського суду з прав людини у справі «Іванов проти України» зазначено, що позбавлення власності може бути виправдане лише у тому випадку, якщо воно здійснене «в інтересах суспільства» і «відповідно до вимог, передбачених законом», а також за умови досягнення «справедливого балансу» між вимогами загального інтересу та правами власника, що проходить через всю Конвенцію [6]. Тобто суспільна потреба має бути об'єктивною, підстава та порядок відчуження має відповідати закону, а відшкодування повинно відповідати реальній вартості відчужуваної земельної ділянки.

Реквізиція майна регламентована Цивільним кодексом України (надалі ЦК України), у разі стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії та за інших надзвичайних обставин (передбачена частиною перша статті 353 ЦК України), а також в умовах надзвичайного чи воєнного стану (частина друга статті 353 ЦК України). Відмінним, зокрема, є момент відшкодування вартості майна: якщо у першому випадку таке відшкодування має бути здійснено до примусового відчуження майна, то в другому випадку обов'язок держави відшкодувати вартість майна настає після його примусового відчуження [7].

Натомість ЗК України містить вичерпний перелік підстав припинення права власності на землю. Відповідно до пункту г) та є) ст. 140 ЗК України серед підстав припинення права власності на земельну ділянку виділяють відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності та для суспільних потреб а також примусове вилучення земельних ділянок з мотивів суспільної необхідності [8]. Такі положення мають важливе значення для забезпечення можливості примусового відчуження земельних ділянок в разі суспільної необхідності, однак, стосуються судового забезпечення примусового викупу земельних ділянок. Зокрема, Законом України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» від 17.11.2009 р. [9] передбачено можливість примусового викупу земельних ділянок у державну чи комунальну власність, в разі суспільної необхідності і виключно під розміщення: об'єктів національної безпеки і оборони; лінійних об'єктів та об'єктів транспортної і енергетичної інфраструктури (доріг, мостів, естакад, магістральних трубопроводів, ліній електропередачі, аеропортів, морських портів, нафтових і газових терміналів, електростанцій) та об'єктів, необхідних для їх експлуатації та інших об'єктів. Орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування, що прийняв рішення про відчуження земельної ділянки, у разі недосягнення згоди з власником земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, щодо їх викупу для суспільних потреб має звернутись до адміністративного суду із позовом про примусове відчуження зазначених об'єктів.

Визначений порядок передбачає оцінку та відшкодування вартості земельної ділянки за будь-яких умов, а також можливість отримати іншу рівноцінну земельну ділянку.

Натомість примусове вилучення земельних ділянок не передбачає оплатного порядку та стосується права власності російської федерації та її резидентів. За таких умов є необхідність відпрацювання дієвих пропозицій щодо доповнення положень земельного законодавства з метою правового забезпечення проведення реквізиції, як підстави припинення права власності на земельну ділянку в умовах воєнного стану.

Законом України «Про правовий режим воєнного стану» (п. 4 ч. 1 ст. 8) до заходів правового режиму воєнного стану, які можуть застосовуватися, віднесено примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, для потреб держави [10]. При цьому закон (ст. 23) містить спеціальну норму щодо відшкодування збитків, завданих під час введення воєнного стану та повернення такого майна після скасування правового режиму воєнного стану.

Спеціальним нормативно-правовим актом, який визначає механізм примусового відчуження майна у фізичних та юридичних осіб для потреб держави в умовах воєнного стану, є Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17 травня 2012 р. [11]. Згідно ст. 1 зазначеного нормативно-правового акту, «примусовим відчуженням майна вважається позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного відшкодування його вартості». Відповідним законом та постановою Кабінету міністрів України «Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 31 жовтня 2012 р. № 998 [12] детально регламентовано правовий механізм компенсації. Право на відшкодування вартості майна у разі його примусового відчуження, зокрема, мають юридичні та фізичні особи, у яких відчужені будівлі, споруди, транспортні засоби та інше майно для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану або для відвернення чи ліквідації ситуацій, що стали причиною введення правового режиму надзвичайного стану, і відповідно їх правонаступники та спадкоємці. Примусове відчуження майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану може здійснюватися з попереднім повним відшкодуванням його вартості, а у разі неможливості попереднього повного відшкодування за примусово відчужене майно таке майно примусово відчужується з наступним повним відшкодуванням його вартості. Згідно п. 27 «Порядку погодження рішень військового командування про примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану», затвердженого Наказом Міністерства оборони України від 14.10.2024 р., № 685 [13], висновок про здійснення виплат для наступної повної компенсації за майно, відчужене в умовах правового режиму воєнного стану за результатами розгляду заяв, оформлюється територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК та СП) за місцем відчуження майна.

У разі повернення майна особі у неї поновлюється право власності на це майно. Одночасно особа зобов'язується повернути грошову суму, яка була нею одержана у зв'язку з відчуженням майна, з вирахуванням розумної плати за використання цього майна.

Отже, реквізиція за будь-яких умов передбачає оплатний характер вилучення земельної ділянки. При цьому наступне відшкодування застосовується лише у разі неможливості попереднього відшкодування вартості такого майна.

Аналіз Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17.05.2012 р. № 4765-VI дозволяє виділити необхідні процедурні аспекти проведення реквізиції майна (земельної ділянки). Зокрема, підставою для примусового відчуження майна у зв'язку із запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану є рішенням військового командування погодженого з відповідною місцевою державною адміністрацією, виконавчим органом місцевої ради або Радою міністрів АРК, або без такого погодження, у місцевостях де тривають бойові дії. Наказом Міністерства оборони України від 14.10.2024 № 685, крім того, затверджено Порядку погодження рішень військового командування про примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану, за яким, уповноваженим органом військового управління, який погоджує рішення військового командування про примусове відчуження або вилучення майна визначено Головне управління земель оборони та фондів. Характеризуючи реквізицію Верховний суд, зо-

крема, відзначає, що вона застосовується за надзвичайних обставин, які вимагають негайних дій, та провадиться в позасудовому (адміністративному) порядку за рішенням органів державної влади. Адміністративний порядок реквізиції майна у власника обумовлений необхідністю швидкої реакції від органів державної влади на надзвичайні обставини. Норми, що регулюють реквізицію, спрямовані на вирішення колізії публічного інтересу та цивільного права (зокрема, права власності, інших цивільних прав), розв'язання якої відбувається на користь публічного інтересу [14]. Тобто, важливою особливістю реквізиції є її адміністративний характер прийняття рішення, що не передбачає судового розгляду.

Наступною умовою проведення реквізиції є оцінка майна, а в нашому випадку земельної ділянки, що підлягає примусовому відчуженню. Така оцінка проводиться у порядку, встановленому законодавством про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність, професійним оцінювачем. У випадку із земельною ділянкою це може бути її експертна оцінка відповідно до Закону України «Про оцінку земель». Однак, якщо проведення такої оцінки є неможливим, майно може оцінити орган державної влади чи місцевого самоврядування за погодженням із його власником. А в разі відмови або його відсутності зазначені органи мають право проводити таку оцінку самостійно.

Пунктом 4 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» проведення реквізиції визначаються на основі документального оформлення. Про примусове відчуження або вилучення майна складається акт, який підтверджує передачу майна та містить висновок про його вартість. Зміст такого акта визначено в ст. 7 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», а форма затверджена постановою Кабінету Міністрів України. Серед обов'язкових відомостей такого акта можна виділити: відомості про орган, що прийняв (погодив) рішення про відчуження земельної ділянки; відомості про власника ділянки; відомості про об'єкт відчуження та правостановлюючі документи; відомості про оцінку та вартість земельної ділянки, а також виплачені кошти (у разі попереднього повного відшкодування вартості майна).

Акт підписується власником майна або його законним представником і уповноваженими особами військового командування. Саме з дати підписання такого акта виникає право державної власності на відчужуване майно.

У разі оскарження оцінки майна що відчужується власник має право звернутися до суду, що обумовлює питання підсудності відповідної категорії справ. Аналізуючи практику Верховного суду в цій частині маємо відзначити, що вирішення спорів щодо реквізиції розглядається судами в порядку цивільного судочинства. Зокрема, задовольняючи касаційну скаргу в справі № 686/8141/22 Верховний суд відзначає, що не є публічно-правовим спір між суб'єктом владних повноважень та суб'єктом приватного права – фізичною особою, у якому дії суб'єкта владних повноважень спрямовані на виникнення, зміну або припинення цивільних прав фізичної особи. У такому випадку - це спір про право цивільне, незважаючи на те, що у спорі бере участь суб'єкт публічного права. Спірні правовідносини виникли внаслідок прийняття рішення про примусове відчуження майна, яке порушує, на думку позивача, його права, а тому у позивача виникла необхідність захисту свого цивільного права, у зв'язку з чим він правомірно звернувся до суду із позовом в порядку цивільного судочинства [15]. Аналогічним є обґрунтування і в постанові Верховного Суду від 13 вересня 2023 року у справі № 707/1298/22 [14]. Зокрема, розглядаючи касаційну скаргу на постанову апеляційного суду у справі про скасування акта та витребування майна Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду зауважує, що законодавець визначив юрисдикцію адміністративних судів з розгляду справ про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності (статті 350, 351 ЦК України). Вирішення спорів щодо реквізиції чинним законодавством до адміністративного судочинства не віднесений. Право звернутися з адміністративним позовом про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності мають органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, які відповідно до закону можуть викуповувати ці об'єкти для суспільних потреб.

Разом з тим, як відмічається в тій же постанові, юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах, зокрема, у спорах фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів

чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження; спорах щодо вилучення або примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності (пункти 1, 8 частини першої статті 19 КАС України). У свою чергу, в рамках здійснення реквізиції земельної ділянки, маємо наявний суспільний інтерес, реалізацію управлінської функції щодо примусового відчуження земельної ділянки, наявність законодавчої норми щодо підсудності адміністративним судам відповідної категорії справ, необхідність їх швидкого розгляду через особливі обставини. Відтак, якщо законодавець передбачає адміністративний порядок розгляду звернення уповноважених органів щодо примусового відчуження земельної ділянки для суспільних потреб, цілком логічним видається і зворотній процес оскарження відповідного рішення за такою ж процедурою.

Висновки. Таким чином, реквізиція земельної ділянки в умовах воєнного стану є важливим механізмом забезпечення національної безпеки, передбачає припинення права приватної власності, носить оплатний характер, проводиться в адміністративному порядку через рішення спеціального суб'єкта (військового командування), є підставою набуття права державної власності. Однак, ЗК України не виділяє реквізицію серед підстав припинення права власності на земельну ділянку так і підстав набуття права державної власності, що дає підстави внести пропозицію з доповнення ч. 5 ст. 83 та ст. 140 ЗК України окремим пунктом «реквізиція земельної ділянки». Крім того, ЗК України варто доповнити окремими нормами, які б регулювали безпосередньо порядок здійснення реквізиції земельної ділянки. Відтак є необхідність подальшого дослідження у відповідній сфері, щодо вдосконалення земельного законодавства в напрямку правового забезпечення реквізиції як самостійної підстави припинення права власності на земельну ділянку в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
2. Косак В.М., Андрусів У.Б. Реквізиція як підстава припинення права власності в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/281432/275749>.
3. Наконечний А.Б. Примусове відчуження земельних ділянок за законодавством України. *Автореф. дис. канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право*. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Харків, 2016. 24 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10654/1/Nakonechnyi_A_B_2016.pdf.
4. Про введення воєнного стану в Україні: Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
5. ВР ухвалила закон про примусове відчуження приватних земельних ділянок на Закарпатті. URL: <https://varosh.com.ua/noviny/vr-uhvalyla-zakon-pro-prymusove-vidchuzhennya-privatnyh-zemelnyh-dilyanok-na-zakarpatti/>.
6. Рішення ЄСПЛ від 13 вересня 2005 р. у справі «Іванов проти України» (заява No 74104/01). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_415#Text.
7. Цивільний кодексом України від 16. 01. 2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
8. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
9. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності: Закон України від 17.11.2009 р. № 1559-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17#Text>.
10. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
11. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України 17 травня 2012 року № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>.

12. Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Постанова КМУ від 31 жовтня 2012 р. № 998. *Офіційний вісник України*. 2012. № 83. Ст. 3354.
13. Порядок погодження рішень військового командування про примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану: Наказ Міністерства оборони України від 14.10.2024 р., № 685. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE43060>.
14. Постанова Верховного Суду від 13 вересня 2023 року у справі № 707/1298/22 (провадження № 61-4120св23) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113560656>.
15. Постанова Верховного Суду від 28 червня 2023 року в справі № 686/8141/22 (провадження № 61-5313св23) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111939290>.